

تاریخ شفاهی سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران؛ ویژگی‌ها و ضرورت‌ها

پیمانہ صالحی

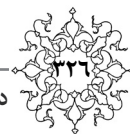
چکیده:

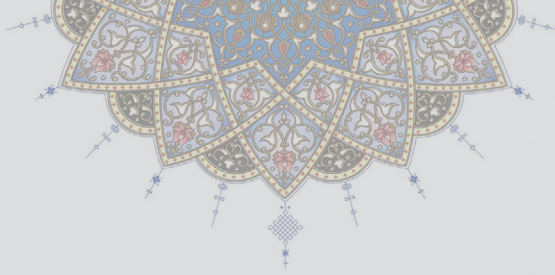
تاریخ شفاهی به عنوان یکی از روش‌های نوین گردآوری اطلاعات، راهی پرفراز و نشیب را برای تثبیت جایگاه خود به منزله یک ابزار تحقیقی برای مطالعات تاریخی طی کرده است. این روش پژوهشی، ویژگی‌هایی دارد و رویدادها و حادثه‌ها را براساس بینش‌ها و شنیده‌های شاهدان و ناظران دوره‌های تاریخی بازگو می‌کند. نتایج حاصل از طرح‌های تاریخ شفاهی سازمان‌ها به کسب اطلاعات جامع و تکمیل منابع مکتوب در این زمینه کمک شایانی می‌کند. این نوشتار درصدد است تا ضمن معرفی طرح تاریخ شفاهی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران و بیان ویژگی‌های خاص و ضرورت اجرای آن، مراحل شکل‌گیری این طرح را توصیف و تشریح کند و یافته‌های حاصل از طرح مذکور را معرفی نماید.

کلیدواژه‌ها:

تاریخ شفاهی، مصاحبه، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، پیشینه.

تاریخ شفاهی، سال سوم، شماره دوم، شماره پیاپی ۶، پائیز و زمستان ۱۳۹۶، صص ۳۲۶-۳۴۱

تاریخ شفاهی سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران؛ ویژگی‌ها و ضرورت‌ها

پیمانہ صالحی^۱

مقدمه و طرح مسئله

بی‌تردید اجرای طرح‌های تاریخ شفاهی به عنوان گامی نوین در مطالعات تاریخی و مکاتب تاریخ‌نگاری محسوب می‌گردد. پژوهشگر در این عرصه قادر است خارج از چارچوب نوشتاری و تاریخ مکتوب، با آنان که در بطن حادثه‌ها بوده و شاهدان اصلی رخدادها به شمار می‌آیند، گفت‌وگو کند و از این طریق به اطلاعاتی فراتر از نوشته‌های مکتوب دست یابد. به واقع آنچه سبب جذابیت در این حیطه است، لحن گفتارها و معانی گوناگون، همراه با ویژگی‌های شخصیتی راویان است که در متون نوشتاری مشاهده نمی‌شود.

شیوه گردآوری اطلاعات مستند به روش مصاحبه با شخصیت‌ها در قالب مصاحبه‌های شخصیت‌محور یا موضوع‌محور موضوعات و عنوان‌های متعددی را شامل می‌گردد که از آن جمله می‌توان به مجموعه‌هایی نظیر تاریخ شفاهی ادبیات معاصر ایران، تاریخ شفاهی موسیقی ایران، تاریخ شفاهی نمایش در ایران، تاریخ شفاهی زنان و تاریخ شفاهی سینما اشاره کرد.

بررسی اهمیت گردآوری اطلاعات در زمینه پیشینه سازمان‌های اجرایی از طریق انجام مصاحبه‌های تاریخ شفاهی، یکی از مباحثی است که در سال‌های اخیر مورد توجه علاقه‌مندان این حوزه قرار گرفته است. ثبت و ضبط اطلاعات در زمینه نحوه شکل‌گیری سازمان‌ها و فراز و نشیب‌های آن در گذر زمان، به کسب اطلاعات جامع و تکمیل منابع مکتوب در این حیطه، کمک شایان توجهی می‌کند و یاری‌رسان مدیران و دست‌اندرکاران مؤسسه‌ها در زمان کنونی خواهد بود. سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران^۲، مؤسسه‌ای آموزشی، پژوهشی و خدماتی است که اساسنامه آن به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده است. شکل‌گیری رسمی

۱. کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی،
کارشناس مسئول سازمان اسناد و کتابخانه
ملی ایران؛ pe_salehi@yahoo.com
2. National Library and
Archives of Iran

کتابخانه ملی^۱ به سال ۱۳۱۶ باز می‌گردد. سال ۱۳۶۲ مرکز خدمات کتابداری^۲ و در سال ۱۳۷۸ سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی در کتابخانه ملی ادغام شدند و سرانجام در سال ۱۳۸۱ با تصویب شورای عالی اداری، کتابخانه ملی و سازمان اسناد ملی^۳ با هم ادغام شدند و سازمان فعلی شکل گرفت. هر یک از این سازمان‌ها پیش از ادغام، دارای هویت مستقل و وظایف مشخصی بودند که شرایط آن‌ها پس از برخورداری از هویت جدید دستخوش تغییراتی شد. از آنجایی که تا سال ۱۳۸۳ درمورد تاریخچه هریک از مؤسسه‌های مذکور اطلاعات و منابع مدونی که دست‌مایه پژوهش‌های تاریخی و فرهنگی باشد به اندازه کافی وجود نداشت، لذا طرح تاریخ‌شفاهی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران در این سال مورد توجه گروه اطلاع‌رسانی منابع دیداری- شنیداری (آرشیو شفاهی) قرار گرفت و به اجرا درآمد.

پرسش‌های پژوهش

براساس مطالب پیش‌گفته، پرسش‌های اصلی پژوهش عبارت‌اند از:

- چرا شناخت پیشینه سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران دارای اهمیت است؟
- تاریخ‌شفاهی دارای چه نقشی در شناخت پیشینه سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران است؟
- در انتخاب مصاحبه‌شوندگان چه گروه‌هایی را باید مورد توجه قرار داد؟
- نمونه سؤالات پیشنهادی چه مواردی را شامل می‌گردد؟
- یافته‌های حاصل از طرح به چه شکل‌هایی قابل انتشار است؟

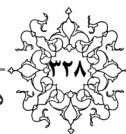
پیشینه پژوهش

سابقه توجه به تاریخچه سازمان‌ها و مؤسسه‌هایی که سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران از ادغام آن‌ها شکل گرفته، تا زمان تدوین و اجرای طرح تاریخ‌شفاهی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (۱۳۸۳) به این شرح است:

پیرامون فعالیت‌های کتابخانه ملی ایران، کتابی تحت عنوان تاریخچه کتابخانه ملی ایران (جکتاجی، ۱۳۵۷) در سال ۱۳۵۷ منتشر شده است. همچنین مجموعه مقاله‌های پوری سلطانی در کتابی تحت عنوان فرصت حضور (سلطانی، ۱۳۸۳) در سال ۱۳۸۳ انتشار یافت؛ البته در همین سال نیز کتاب کتابخانه ملی ایران (کتاب کتابخانه ملی، ۱۳۸۳) چاپ و منتشر شد. علاوه بر این، مجموعه روسا و نام‌آوران کتابخانه ملی ایران (حبیبی آزاد، ۱۳۸۳) نیز در سال ۱۳۸۳ گردآوری و منتشر شد.

اقدامات و تاریخچه تأسیس مرکز خدمات کتابداری تا پیش از پیوستن به کتابخانه ملی ایران، در مقاله‌ای تحت عنوان «نقش پژوهشی مرکز خدمات کتابداری» (سلطانی، ۱۳۸۳) درج شده

1. National Library of Iran
2. Tehran Book Processing center (TEBROC)
3. National Archives of Iran

است. همچنین مجموعه شرح وظایف و پست‌های سازمانی این مرکز نیز در سال ۱۳۵۲ تهیه شد. فعالیت‌های سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی تا قبل از سال ۱۳۷۸ و زمانی که زیر نظر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی فعالیت می‌کرد، در بروشوری تحت‌عنوان آشنایی با سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی ایران (آشنایی با سازمان ...، ۱۳۷۵) و نیز بروشوری با نام آشنایی با مرکز (آشنایی با مرکز ...، ۱۳۶۱) مدارک وزارت ارشاد اسلامی، منتشر شده است.

وظایف و تشکیلات سازمان اسناد ملی ایران در قانون تأسیس سازمان اسناد ملی ایران، مصوب ۱۳۴۹/۲/۱۷ درج شده و نیز در کتابی تحت عنوان اهداف، وظایف و عملکرد سازمان امور اداری و استخدامی کشور (اهداف و وظایف، ۱۳۶۷) و مؤسسه‌های تابعه شرح داده شده است. علاوه بر این مقاله‌ای با نام «آشنایی با سازمان اسناد ملی ایران» (آشنایی با ...، ۱۳۷۴) نیز در این زمینه انتشار یافته است.

لازم به ذکر است در زمینه تدوین پیشینه شکل‌گیری سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران از طریق انجام مصاحبه‌های تاریخ‌شفاهی، به عنوان شیوه‌ای از پژوهش در تاریخ تا زمان ارائه و اجرای طرح، اقدامی صورت نگرفته بود. همین‌طور پیرامون روش‌های تدوین تاریخ سازمان مذکور از طریق مصاحبه، راهنما و دستنامه مستدلی موجود نبود.

شکل‌گیری سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

همان‌طور که ذکر گردید، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران در حال حاضر، از ترکیب و پیوستن چهار سازمان و مرکز پدید آمده است. لذا لازم است جهت بررسی فعالیت‌های این سازمان و کشف زوایای مبهم پیشینه آن، وظایف آن مؤسسه‌ها قبل از ادغام موردتوجه قرار گیرد. درواقع ثبت و ضبط تاریخ مدون این دستگاه اجرایی، منوط به شناخت دقیق اهداف و اقدامات چهار مؤسسه پیش‌گفته است. این بررسی همه‌جانبه موجب می‌گردد تا بتوان بین شرایط فعلی و وضعیت پیشین، مقایسه‌ای جهت بهبود فضای فعالیت انجام داد و مسائل و مشکلات را به فرصت‌هایی جهت نواندیشی و اصلاح روش‌ها و فرآیندها تبدیل کرد.

کتابخانه ملی ایران

تاریخچه تشکیل مجموعه کتابخانه به آغاز دهه ۱۲۴۰ برمی‌گردد. در سال ۱۲۳۱ مدرسه دارالفنون در تهران کار خود را آغاز کرد و ۱۲ سال بعد (۱۲۴۳) کتابخانه کوچکی در آن مدرسه تأسیس شد. این مجموعه کوچک هسته اولیه مجموعه کتابخانه ملی ایران شد که هفتادوسه سال بعد در سوم شهریور ۱۳۱۶ رسماً در تهران گشایش یافت. سال ۱۲۷۶ به منظور اشاعه فرهنگ و تأسیس مدارس جدید، انجمن معارف تشکیل شد و یک سال بعد کتابخانه ملی معارف شکل گرفت. سال

۱. مجموعه شرح وظایف، سازمان و پست‌های سازمانی موسسه تحقیقات و برنامه‌ریزی علمی و آموزشی وزارت علوم و آموزش عالی. مصوبه هیئت اسناد مورد تأیید سازمان امور اداری و استخدامی کشور، مرداد ۱۳۵۲.

۱۲۸۴ این کتابخانه به مدرسه دارالفنون منتقل و با کتابخانه آن مدرسه ادغام شد و در دوره وزارت معارف علی‌اصغر حکمت، به نام کتابخانه عمومی معارف خوانده شد. پس از برگزاری کنگره و جشن هزاره فردوسی در سال ۱۳۱۳، کتاب‌هایی که به این کنگره اهدا شده بود، به مجموعه کتابخانه عمومی معارف اضافه شد (انصاری، ۱۳۶۵، ص ۱۷).

سال ۱۳۱۳ مهدی بیانی به ریاست این کتابخانه منصوب شد و تأسیس «کتابخانه ملی ایران» را به علی‌اصغر حکمت پیشنهاد کرد که مورد قبول قرار گرفت. پس از آن ساختمان کتابخانه ملی در میدان دمشق (نیش خیابان امام خمینی و سی تیر کنونی) ساخته شد و سال ۱۳۱۶ به مهدی بیانی تحویل داده شد. علاوه بر این کتاب‌های کتابخانه سلطنتی، کتابخانه خصوصی عزیزخان ندائی و کتابخانه بانک استقراضی روسیه نیز به مجموعه کتابخانه اضافه شد و کتابخانه ملی ایران رسماً در سوم شهریور ۱۳۱۶ افتتاح شد (مرادی، ۱۳۸۵، ص ۱۳۹۲-۱۳۹۸).

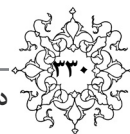
فعالیت‌های کتابخانه ملی ایران از زمان تأسیس تا دهه چهل و پنجاه- چه از نظر خدمات فنی و چه از نظر اصول علمی و جهانی کتابداری- از کتابخانه‌های ملی سایر کشورها بسیار عقب بود و از نظر تشکیلات و اساسنامه و نیروی انسانی نیز با معیارها و استانداردهای جهانی فاصله داشت و بیشتر پاسخگوی نیازهای یک کتابخانه عمومی بود. سال ۱۳۵۸ طرح ادغام مرکز خدمات کتابداری با کتابخانه ملی ارائه شد و مورد تصویب قرار گرفت و سال ۱۳۶۲ عملی شد (انصاری، ۱۳۸۷، ص ۱۶۹). پس از آن بخش‌های مختلف کتابخانه ملی در هفت نقطه در شهر تهران اداره می‌شد که در سال ۱۳۸۳ فاز اول ساختمان جدید کتابخانه ملی ایران در تپه‌های عباس‌آباد افتتاح شد. البته پیش از آن در سال ۱۳۷۸ سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی و در سال ۱۳۸۱ سازمان اسناد ملی ایران نیز با کتابخانه ملی ایران ادغام شده بودند. از جمله وظایف و اهداف آن می‌توان این موارد را نام برد: گردآوری، حفاظت، سازماندهی و اشاعه اطلاعات آثار مکتوب ایرانیان در داخل و خارج از کشور، پژوهش و برنامه‌ریزی علمی کتابداری و اطلاع‌رسانی، انجام مشاوره، نظارت، هدایت و ارائه خدمات فنی، برنامه‌ریزی و سازماندهی به کتابخانه‌های کشور.

مرکز خدمات کتابداری

مرکز خدمات کتابداری با نام قبلی «مرکز آماده‌سازی کتاب تهران» و نام اختصاری تیراک، نخستین مرکز خدمات کتابداری در آسیا بود که مهر ۱۳۴۷ تأسیس شد. هدف از راه‌اندازی آن، فراهم آوردن خدمات مرکزی برای امور فنی کتابخانه‌ها، به ویژه فهرست‌نویسی و رده‌بندی کتاب، راهنمایی و مشاوره برای رفع نیازهای فنی کتابخانه‌ها؛ بر مبنای اصول نوین کتابداری در ایران بود (سلطانی، ۱۳۸۳، ص ۲۵).

سال ۱۳۴۶ وزارت علوم و آموزش عالی به منظور کمک به مراکز تحقیقات علمی و آموزشی،

1. Tehran Book Processing
center (TEBROC)

تأسیس یک مرکز اطلاعاتی را در دستور کار خود قرار داد و مقرر شد در این زمینه با جان هاروی، استاد مدعو بنیاد فولبرایت در دانشگاه تهران که در حوزه علوم اطلاع‌رسانی متخصص بود، تبادل نظر شود. هاروی طرحی به نام «مرکز مدارک علمی ایران» نوشت و پس از مشورت با پوری سلطانی (آن‌زمان دانشجوی نخستین دوره کارشناسی‌ارشد کتابداری بود) و تشکیل جلسات بسیار در وزارت علوم؛ سرانجام سال ۱۳۴۷ «مرکز اسناد و مدارک علمی ایران» (در حال حاضر مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران) و «مرکز آماده‌سازی کتاب تهران» تأسیس شدند و در کنار یکدیگر کار خود را آغاز کردند. عباس مظاهر اولین مدیر مرکز آماده‌سازی کتاب تهران بود. نام «مرکز آماده‌سازی کتاب تهران» در سال ۱۳۴۸ به «مرکز خدمات کتابداری» تغییر داده شد (سلطانی؛ راستین، ۱۳۷۹، ص ۳۸۰).

از جمله بخش‌های این مرکز می‌توان به گزینش و سفارش کتاب، فهرست‌نویسی، رده‌بندی، ترویج کتابداری و کتابشناسی اشاره کرد. همچنین گروه علمی تحقیقات کتابداری تشکیل شد و برای نخستین بار کتابداران امکان عضویت در هیئت‌های علمی مراکز آموزش عالی و پژوهشی کشور را به دست آوردند. کانون کتابشناسی شکل گرفت و فرصت گسترش رده‌بندی کنگره و دیویی فراهم گردید. همین‌طور در حوزه پژوهش‌های کتابداری، اقدامات پایه‌ای و زیربنایی بسیاری شکل گرفت که از آن جمله می‌توان به نشانه مولف فارسی، تعیین قواعد فهرست‌نویسی برای کتاب‌های فارسی، فهرست مستند اسامی اشخاص و سازمان‌ها، سرعنوان‌های موضوعی فارسی، فهرستگان ایران و ماشینی‌کردن خدمات کتابخانه‌ای اشاره کرد (سلطانی، ۱۳۸۵، ص ۱۷۳۲-۱۷۳۴).

مرکز خدمات کتابداری سال ۱۳۵۷ طرحی مبنی بر ادغام مرکز در کتابخانه ملی تهیه کرد که در سال ۱۳۵۸ به امضای زهرا شادمان - رئیس مرکز - و فریدون بدره‌ای - رئیس کتابخانه ملی - رسید و به وزیر وقت علوم و آموزش عالی ارائه شد. البته ادغام به موقع انجام نشد و در سال ۱۳۶۲ این مرکز با کتابخانه ملی ادغام شد و به حیات خود در قالب جدید ادامه داد و به تکمیل فعالیت‌های زیربنایی که پیش از آن آغاز کرده بود، پرداخت.

سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی

سازمان در سال ۱۳۶۱، با ادغام مرکز مدارک وزارت اطلاعات و جهانگردی و مرکز اسناد فرهنگی آسیا وابسته به وزارت فرهنگ و هنر، با نام مرکز مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی در وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، موجودیت یافت و سال ۱۳۶۱ به «سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی» تغییر نام داد (آشنایی با ...، ۱۳۶۱، ص ۲). هدف و مأموریت آن عبارت بود از: گردآوری، سازماندهی و اشاعه اسناد، مدارک و انتشارات انقلاب اسلامی و جمهوری اسلامی ایران، فراهم‌آوردن امکانات

لازم برای پژوهش و مطالعه و بهره‌برداری از این مجموعه و شناساندن مبانی و اهداف انقلاب اسلامی ایران.

از مهم‌ترین اقدامات سازمان، می‌توان به تهیه آرشیوی از اسناد و مدارک گروه‌های سیاسی داخلی، تشکل‌های غیر قانونی و مدارک مربوط به رژیم پهلوی اشاره کرد. همچنین از سال ۱۳۶۱ اقدام به انتشار فصلنامه فهرست مقالات انقلاب اسلامی در مطبوعات ایران کرد که جانشین فهرست مقالات فرهنگی مرکز اسناد فرهنگی آسیا شد (مرادی، ۱۳۷۲، ص ۶۲). مهم‌ترین طرحی که سازمان - در حیات ۱۷ ساله خود- اجرا کرد، تدوین اصطلاحنامه فرهنگی فارسی (اصفا) بود که نخستین ویرایش آن در اواخر ۱۳۷۴ منتشر شد.

در سال ۱۳۷۸ به دلیل آنکه پاره‌ای از وظایف و اقدامات سازمان با وظایف کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران موازی بود، کلیه منابع و نیروی انسانی آن به کتابخانه ملی منتقل و سازمان مدارک فرهنگی در کتابخانه ملی ادغام شد (مرادی، ۱۳۸۵، ص ۱۰۱۷).

سازمان اسناد ملی ایران

سازمان اسناد ملی ایران یا آرشیو ملی ایران در سال ۱۳۴۹ به منظور جمع‌آوری و حفظ اسناد ملی در سازمانی واحد و فراهم‌آوردن شرایط و امکانات مناسب برای دسترسی عمومی به این اسناد، و نیز صرفه‌جویی در هزینه‌های اداری و استخدامی از طریق تمرکز پرونده‌های راکد وزارتخانه‌ها، مؤسسه‌های دولتی و وابسته به دولت و امحای اوراق زاید، سازمانی به نام «سازمان اسناد ملی ایران» وابسته به سازمان امور اداری و استخدامی کشور شکل گرفت (کیانی هفت‌لنگ، ۱۳۸۵، ص ۹۹۱). نخستین لایحه دولت برای اخذ مجوز قانونی امحای اوراق زاید در سال ۱۳۳۵ به مجلس سنا تقدیم شد، ولی به نتیجه نرسید. سال ۱۳۴۱ شورای عالی اداری کشور، موضوع حجم پرونده‌های زاید را در دستور کار خود قرار داد. سال ۱۳۴۵ لایحه تأسیس سازمان اسناد ملی ایران تهیه شد و پس از نهایی شدن، سال ۱۳۴۹ مجلس شورای ملی وقت، قانون تأسیس آن را تصویب کرد و برای اجرا به دولت ابلاغ کرد.^۱

از جمله اهداف و وظایف سازمان مذکور، می‌توان این موارد را برشمرد: تشخیص اوراق زائد قابل امحاء و تصویب فهرست مشروح آنها؛ تصویب آئین‌نامه‌های مربوط به تنظیم و نگهداری اسناد ملی و تصویب مقررات و ضوابط تنظیم و نگهداری پرونده‌ها. وزارتخانه‌ها و مؤسسه‌های دولتی و وابسته به دولت مکلفند کلیه اسناد و پرونده‌های راکد را که احتیاجی به نگهداری آنها در سازمان‌های مربوط نیست برای نگهداری موقت به سازمان اسناد ملی ایران بسپارند، مگر آنکه از تاریخ تهیه و تنظیم سند یا تاریخ آخرین برگ پرونده، مدت چهل سال گذشته باشد که در این صورت باید به‌طور دائم به سازمان اسناد ملی منتقل شود. سازمان اسناد ملی در سال ۱۳۸۱ با

۱. قانون تأسیس سازمان اسناد ملی ایران، مصوب ۱۳۴۹/۲/۱۷.

کتابخانه ملی ایران ادغام و عنوان «سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران» بر آن نهاده شد (قائم‌مقامی، ۱۳۵۰، ص ۶۰).

تاریخ شفاهی

تاریخ شفاهی گونه‌ای از پژوهش‌های تاریخی است که با پرسش از وقایع گذشته آغاز می‌شود، اما آن دست از وقایع که هنوز شاهدان و عاملان آن زنده‌اند. شواهد تاریخ شفاهی که پژوهش تاریخ شفاهی با تفسیر آن پیش می‌رود، اقوال شاهدان و عاملان آن وقایع است. مورخان شفاهی با دو رویکرد اصلی به فواید تاریخ شفاهی توجه می‌کنند.

یکی از این رویکردها یافتن اطلاعات تاریخی جدید، به‌ویژه آن دسته از اطلاعات است که اغلب در تاریخ مغفول مانده است. با این هدف، تاریخ شفاهی پژوهشی است دربارهٔ رویدادهای گذشته که اطلاعات شاهدان رویداد را جمع‌آوری می‌کند و یافته‌های کسب شده را اسناد شفاهی می‌نامد. رویکرد دیگر، توجه به شناخت وجوه گوناگون وقایع است. در واقع محقق بر پایه پرسشی که مطرح می‌کند، شواهد جدیدی را پدید می‌آورد و از محدوده شواهد تاریخی موجود فراتر می‌رود و با ضبط اطلاعات، امکان شناخت چندجانبه و جامع وقایع و حوادث را امکان‌پذیر می‌سازد (هاشمی، ۱۳۹۶، ص ۶۵-۶۷).

علاوه بر این، تاریخ شفاهی فرصت دوباره‌ای در تاریخ معاصر است. فرجه‌ای که بتوان کوتاهی‌های تاریخ‌نگاری را جبران کرد. زمانه ازدست‌رفته‌ای که تاریخ مکتوب با استفاده از اسناد و مدارک نتوانسته حقیقت آن را برای نسل‌های متوالی آینده بازگوید، اینک با بهره‌مندی از شیوه جذاب تاریخ شفاهی قابل‌احیاء است. درواقع به تمام طبقات ساکت و خاموش جامعه فرصت داده می‌شود تا در شکل‌گیری و بیان سرگذشت تاریخی خود سهمی داشته باشند (کاظمی؛ خسروبیگی، ۱۳۹۵، ص ۱۷).

به هر حال امروزه تاریخ شفاهی در دنیا مورد توجه قرار گرفته و مقاله‌ها و کتاب‌های بسیاری در این زمینه به نگارش درآمده است. در ایران هم بعد از پیروزی انقلاب اسلامی سازمان‌ها، مراکز و مؤسسه‌های متعددی به انجام مصاحبه‌های تاریخ شفاهی مبادرت ورزیدند و با انتشار آثار و برگزاری همایش‌ها و نشست‌های تخصصی، اهمیت آن را به جامعه پژوهشی یادآور شدند. همچنین اجرای طرح‌های تاریخ شفاهی جهت تکمیل منابع مکتوب در زمینه پیشینه و فعالیت‌های دستگاه‌های اجرایی در دهه‌های مختلف، به یکی از دغدغه‌های متخصصان این حوزه از تاریخ‌نگاری تبدیل شده است. از جمله این طرح‌ها، طرح تاریخ شفاهی سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران است که از سال ۱۳۸۳ با هدف گردآوری و مستندسازی اطلاعات در زمینه تاریخچه سازمان مذکور از بدو تأسیس تاکنون؛ تهیه شده و به اجرا درآمد. اطلاعات حاصل از مصاحبه‌های تاریخ شفاهی مراحل مختلف شکل‌گیری، رشد و گسترش این سازمان را به تصویر می‌کشد.

طرح تاریخ شفاهی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران

همان‌طور که بیان گردید، طرح تاریخ شفاهی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، یکی از طرح‌های موضوع‌محور در گروه اطلاع‌رسانی منابع دیداری-شنیداری (آرشیو شفاهی) این سازمان است که در دهه هشتاد تهیه شد و اجرای آن آغاز گردید.^۱ هدف از ارائه طرح مذکور گردآوری اطلاعات در زمینه تاریخچه، وظایف، تشکیلات، دستاوردها و فعالیت‌های این سازمان در دوره‌های مختلف بود. در واقع فعالیت‌ها و وظایف چهار مؤسسه شکل‌دهنده این سازمان قبل و بعد از پیوستن به یکدیگر به طور دقیق مورد بررسی قرار گرفت. نتایج حاصل از اجرای این طرح، یاری‌رسان علاقه‌مندان حوزه‌های متنوع تاریخ اجتماعی و فرهنگی است و نیز به مسئولان و دست‌اندرکاران فعلی سازمان جهت اتخاذ تصمیمات مناسب کمک می‌نماید.

برنامه‌ریزی و زمان‌بندی

پس از مشخص شدن هدف و مسئله اساسی طرح، لازم بود تا برنامه‌ریزی مناسبی صورت پذیرد و مکتوب گردد. در این مرحله به نکات و موارد زیر توجه شد:

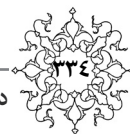
- تعیین حدود و ابعاد کار، به این صورت که پیش‌بینی اجرای طرح برای چه تعداد مصاحبه بود؛
- روش ضبط مصاحبه‌ها به شکل صوتی یا تصویری یا هر دو؛
- مشخص شدن زمان شروع و پایان اجرای طرح؛
- درج محل انجام مصاحبه‌ها: استودیوی تاریخ شفاهی یا منزل یا محل کار مصاحبه‌شونده؛
- تعیین بودجه مورد نیاز جهت اجرای طرح، اعم از هزینه‌های ضبط، پیاده‌سازی، تایپ و امثال آن؛
- درج نام کارشناسان همکار در اجرای طرح اعم از مصاحبه‌گر، تدوین‌گر، صفحه‌آرا و مانند آن؛
- تعیین تکلیف جهت اجرای طرح به صورت برون‌سپاری یا با استفاده از امکانات داخلی سازمان؛
- ذکر موارد مربوط به نحوه بهره‌گیری از منابع تولیدشده یا هدف غایی از انجام مصاحبه‌های تاریخ شفاهی؛
- ارائه پیشنهاد در زمینه خروجی اطلاعات، به صورت آرشیوسازی، اطلاع‌رسانی حضوری یا آنلاین، انتشار در قالب کتاب یا مقاله و تبدیل به محصول صوتی و تصویری.^۲

پژوهش و جمع‌آوری اطلاعات

با توجه به مطالب پیش‌گفته، به دلیل اینکه سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران از به هم پیوستن کتابخانه ملی ایران، مرکز خدمات کتابداری، سازمان اسناد ملی ایران و سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی شکل گرفته و هویت جدیدی پیدا کرده است؛ لذا لازم بود در ابتدا پژوهشی

۱. ارائه‌کنندگان طرح تاریخ شفاهی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران: شفیقه‌سادات نیک‌نفس، سهیلا صفری، رویا محمدلو و پیمان‌صالحی.

۲. از مطالب ارائه‌شده در دوره‌های آموزشی تاریخ شفاهی به کارشناسان دستگاه‌های اجرایی، توسط شفیقه‌سادات نیک‌نفس.

گسترده و عمیق در زمینه بررسی پیشینه و شناخت فعالیت‌های این مراکز و سازمان‌ها صورت گیرد. در واقع بخش قابل‌توجهی از اقدامات سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران در وضعیت کنونی، به عملکرد هریک از این سازمان‌ها در دهه‌های گذشته و پیش از ادغام بازمی‌گردد.

در مرحله پژوهش و گردآوری اطلاعات هنگام تدوین طرح و قبل از انجام مصاحبه‌ها، نکات زیر مدنظر قرار گرفت:

- شناسایی و جمع‌آوری منابع مکتوب منتشرشده در زمینه تاریخچه فعالیت سازمان‌ها و مراکز شکل‌دهنده سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران؛
- ساماندهی سوابق، گزارش‌ها و دستورالعمل‌ها؛
- مشخص کردن برنامه‌های کوتاه‌مدت و بلندمدت مؤسسه‌ها در دهه‌های مختلف فعالیت؛
- مطالعه کتاب‌های خاطرات و مصاحبه‌های منتشرشده در مطبوعات در زمینه عملکرد سازمان‌های مرتبط؛
- تهیه لیست رؤسای هر مرکز و ذکر اقدامات مهم در زمان تصدی مسئولیت؛
- دسته‌بندی موضوعی مباحث مرتبط با طرح، از روزنامه‌ها و نشریات از بدو تأسیس سازمان‌ها تا زمان شروع اجرای طرح.

انتخاب مصاحبه‌شوندگان

بعد از مشخص شدن حدود و ابعاد کار، بودجه، پرسنل و انجام تحقیقات گسترده پیرامون موضوع طرح، زمان انتخاب مصاحبه‌شوندگان رسید. طرح تاریخ‌شفاهی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران در سطوح رؤسا، معاونین، مشاوران، اعضای هیئت‌علمی، مدیران و کارشناسان انجام پذیرفت؛ البته مصاحبه‌شوندگان پیشنهادی با سنین بالا، در اولویت انجام مصاحبه قرار گرفتند.

گفت‌وگو با رؤسا و مدیران سطوح بالا، به دلیل ثبت و ضبط اطلاعات مربوط به اتخاذ تصمیمات کلان مدیریتی و اجرای برنامه‌های بلندمدت و کوتاه‌مدت که منجر به تغییرات اساسی و ساختاری بسیاری شد؛ انجام گرفت. همین‌طور مقایسه دهه‌های مختلف فعالیت سازمان و کامیابی و ناکامی در حصول به اجرای برنامه‌ها و کسب نتایج حاصل از آن؛ از طریق مصاحبه با این شخصیت‌ها امکان‌پذیر بود.

مصاحبه با کارشناسان رده‌های پایین به جهت ثبت دیدگاه آن‌ها هنگام اتخاذ تصمیمات جدید توسط رؤسا و تعیین نارسایی‌ها و مشکلات حاصل از آن؛ صورت پذیرفت. در واقع به تحت پوشش قرار دادن کلیه گروه‌ها در اجرای طرح‌های تاریخ‌شفاهی که هدف غایی این روش است؛ توجه شد. افراد در سطوح پایین، در انجام کارها مشارکت داشتند و موارد مثبت و منفی را در جریان گردش کار، به‌طور ملموس احساس می‌کردند.

محورهای اصلی مصاحبه

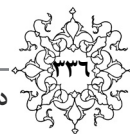
شناسایی مهم‌ترین محورهایی که طرح سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران بر پایه آن به اجرا درآمد، به طرح سؤالات اصلی مصاحبه کمک شایانی کرد. از جمله سؤالات اصلی طرح مذکور می‌توان این موارد را برشمرد:

- تاریخچه شکل‌گیری سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران و مراکز مرتبط با آن؛
- تشکیلات سازمان اسناد/ کتابخانه/ مرکز خدمات و تغییرات آن در طول زمان؛
- سازماندهی ساختار سازمان اسناد ملی ایران؛
- مدیریت و ساماندهی منابع در کتابخانه/ اسناد/ مرکز خدمات/ سازمان مدارک فرهنگی؛
- نحوه ارائه خدمات حضوری و غیر حضوری در سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران؛
- مهم‌ترین چالش‌های پیش روی سازمان در هویت جدید؛
- نحوه ادغام و به هم پیوستن کتابخانه/ اسناد/ مرکز خدمات/ سازمان مدارک فرهنگی؛
- موانع و مشکلات پس از ادغام سازمان اسناد با کتابخانه ملی ایران.

نمونه سؤالات بیشتر

پس از تدوین محورهای اصلی و اساسی در گفت‌وگو با مصاحبه‌شوندگان طرح پیش‌گفته، سؤالات جزئی‌تری جهت تکمیل اطلاعات حاصل از مصاحبه، در راستای موضوع طرح تهیه شد. نمونه‌ای از این سؤالات به شرح زیر است:

- ارتقای عملکرد کتابخانه ملی پس از پیوستن به مرکز خدمات کتابداری؛
  - نخستین تشکیلات کتابخانه ملی/ سازمان اسناد ملی/ مرکز خدمات کتابداری؛
  - نام‌آوران و چهره‌های تاثیرگذار در سازمان؛
  - بررسی دهه‌های فعالیت کتابخانه ملی/ اسناد ملی/ مرکز خدمات کتابداری/ سازمان مدارک فرهنگی؛
  - نظرات کارشناسی و تخصصی در زمینه ادغام سازمان اسناد و کتابخانه ملی؛
  - عملکرد سازمان اسناد و کتابخانه ملی در سال‌های اخیر؛
  - فرصت‌ها و امکانات پیش روی سازمان؛
  - ویژگی‌های آخرین تشکیلات سازمان؛
  - ارتباط و تعامل سازمان با سایر مراکز پژوهشی؛
  - مقایسه فعالیت‌های تخصصی سازمان اسناد/ کتابخانه ملی/ مرکز خدمات کتابداری، قبل و بعد از ادغام؟.
- علاوه بر این لازم بود برای هر شخص مصاحبه‌شونده با توجه به زندگی‌نامه و فعالیت‌های

تخصصی خارج از موضوع طرح، پرسش‌های دیگری تهیه می‌شد؛ البته پرسیدن سوالات مرتبط با طرح در اولویت قرار گرفت.

آمار اطلاعات طرح

اجرای مرحله اول طرح تاریخ شفاهی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران از دهه هشتاد آغاز شد و سال ۱۳۹۴ به پایان رسید. البته گردآوری اطلاعات در این حوزه، همچنان در دستور کار گروه تاریخ شفاهی قرار دارد و در صورت لزوم، مصاحبه‌هایی در این زمینه انجام خواهد شد. اطلاعات حاصل از مصاحبه‌های تاریخ شفاهی مرتبط با طرح مذکور، به شرح جدول زیر است:

مدت (ساعت)	جلسه	شخصیت	
۱۴	۱۱	۷	رؤسا
۲۳	۱۷	۴	معاونین
۳۳	۲۴	۳	مشاوران
۸	۱۰	۳	اعضای هیئت علمی
۶	۴	۲	مدیران
۲۴	۱۸	۱۱	کارشناسان
۱۰۸	۸۴	۳۰	جمع

یافته‌های حاصل از طرح

مهم‌ترین موضوعات گردآوری و مستندسازی شده از مصاحبه‌های تاریخ شفاهی در طرح پیش گفته، به شرح ذیل است:

۱. پیشینه شکل‌گیری سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران

- ۱,۱. چگونگی تأسیس و توسعه مرکز خدمات کتابداری (سلطانی، ۱۳۹۴، ص ۸)؛
- ۱,۲. فعالیت سازمان اسناد ملی ایران در سال‌های اولیه تأسیس؛
- ۱,۳. جایگاه اسناد ملی / کتابخانه ملی در تشکیلات دولت (پرهام، ۱۳۹۴، ص ۱۰)؛
- ۱,۴. پیشینه توجه به اطلاع‌رسانی در کتابخانه.

۲. وضعیت سازمان زمان ادغام در مقاطع مختلف

- ۲,۱. نظرات کارشناسی در خصوص ادغام این سازمان‌ها و مراکز با یکدیگر؛
- ۲,۲. وضعیت کتابخانه پس از ادغام با مرکز خدمات کتابداری (فانی، ۱۳۹۵، ص ۸)؛

۲,۳. تغییرات بعد از ادغام کتابخانه ملی و سازمان اسناد ملی ایران.

۳. بررسی فعالیت‌های تخصصی سازمان

۳,۱. واسپاری منابع و گردآوری آثار؛

۳,۲. سازماندهی بایگانی‌های سازمان‌ها و مؤسسه‌های دولتی؛

۳,۳. اطلاع‌رسانی و پاسخگویی به مراجعان؛

۳,۴. روند آماده‌سازی و تدوین آثار مرجع نظیر دایره‌المعارف کتابداری و مانند آن (حرّی، ۱۳۹۵،

ص ۶)؛

۴. رشد و ارتقای سطح فعالیت‌های پژوهشی

۴,۱. عضویت کتابداران به عنوان هیئت‌علمی؛

۴,۲. توجه به پژوهش‌های ایران‌شناسی و اسلام‌شناسی؛

۴,۳. نقش کتابخانه ملی در پیشرفت رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در ایران؛

۴,۴. کیفیت انتشارات در حوزه‌های کتابداری، اطلاع‌رسانی، آرشیو و نسخ خطی؛

۴,۵. نیازمندی‌های سازمان اسناد و کتابخانه ملی جهت دستیابی به استانداردهای جهانی.

۵. عملکرد سازمان در دهه‌های فعالیت

۵,۱. ارتباط سازمان با سایر مراکز پژوهشی و تحقیقاتی؛

۵,۲. نقش سازمان در زمینه سیاست‌گذاری‌های خاص نسبت به کتابخانه‌ها و مراکز آرشیوی؛

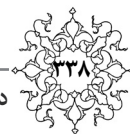
۵,۳. وضعیت پردازش و ساماندهی اطلاعات؛

۵,۴. اجرای برنامه‌های بلندمدت در نیل به اهداف سازمانی.

آثار منتشرشده حاصل از طرح

اطلاع‌رسانی مصاحبه‌ها در سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، به شکل حضوری و غیرحضوری صورت می‌گیرد. تالار تاریخ‌شفاهی در این سازمان پاسخگوی پژوهشگران است. علاوه بر این، اطلاعات کتابشناسی مصاحبه‌ها از طریق درگاه این سازمان به آدرس <http://www.nlai.ir> قابل مشاهده است. بنابراین مصاحبه‌های انجام شده در راستای طرح پیش‌گفته، پس از پیاده‌سازی و تایپ، فهرست‌نویسی شده و اطلاع‌رسانی می‌شود.

علاوه بر این، در سال‌های اخیر یکی از سیاست‌های سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، چاپ و انتشار منابع تاریخ‌شفاهی بوده است. در این راستا، مقالات و کتاب‌های متعددی بر اساس اطلاعات حاصل از طرح مذکور منتشر شده است که از آن جمله می‌توان مقاله «گفت‌وگو با رؤسای سازمان» و کتاب‌های سرو سربلند: خاطرات پوری سلطانی، شمع خرد: خاطرات کامران فانی، دُر

دانش: مصاحبه تاریخ‌شفاهی با دکتر عباس حرّی و از متن تا نقش: مصاحبه با دکتر سیروس پرهام را نام برد. البته آماده‌سازی مصاحبه‌ها به صورت موضوعی و متشکل از چند مصاحبه‌شونده نیز در دستور کار گروه تاریخ‌شفاهی قرار دارد و در آینده همه منابع شفاهی گردآوری شده پیرامون شکل‌گیری و فعالیت‌های سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران چاپ و منتشر می‌گردد.

نتیجه‌گیری

تاریخ‌شفاهی در دهه‌های اخیر، با توجه به قابلیت‌های گسترده‌ای که دارد، توانسته در زمینه‌های متعدد، یاری‌رسان پژوهشگران و علاقه‌مندان تاریخ معاصر باشد. در این میان، تهیه و مستندسازی تاریخچه و عملکرد دستگاه‌های اجرایی، به یکی از کاربردی‌ترین روش‌ها در این زمینه تبدیل شده است. بنابراین شناخت رویکردهای عملی گردآوری اطلاعات پیرامون سازمان‌ها و مؤسسه‌ها از طریق انجام مصاحبه تاریخ‌شفاهی، موجب دستیابی به تاریخچه‌ای مؤثق و مستدل از فعالیت‌ها و وظایف دستگاه‌های اجرایی می‌شود که منابع مکتوب از دستیابی به این اطلاعات ناتوان هستند. علاوه بر این، همواره مسئولان و دست‌اندرکاران مؤسسه‌ها و سازمان‌ها، به مطالعه عمیق تجربیات رؤسا، مدیران و کارشناسان در سال‌های گذشته نیازمندند تا بتوانند براساس دانسته‌ها برنامه‌های مناسبی را جهت نیل به اهداف سازمانی طرح‌ریزی و اجرا نمایند. این یافته‌ها موجب ارتقای سطح عملکرد سازمان‌ها می‌شود و از اتلاف وقت، انرژی و به کارگیری نیروهای سازمان در مسیرهای پیشین جلوگیری می‌نماید. پس بهره‌گیری از ابزار تاریخ‌شفاهی و انجام مصاحبه، به‌عنوان راهکار عملی جهت ثبت و تدوین دانسته‌ها و تجربیات شخصیت‌ها در سطوح مختلف سازمانی، با اقبال بسیاری روبرو شده است. توجه به این شیوه تاریخ‌نگاری موجب تصویرکشیدن عملکرد رؤسا و برنامه‌های کوتاه‌مدت و بلندمدت آن‌ها در طول زمان می‌شد و بدین طریق یاری‌رسان پژوهشگران حوزه تاریخ‌اجتماعی خواهد بود.

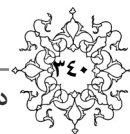
منابع:

- آشنایی با سازمان اسناد ملی ایران (۱۳۷۴). فصلنامه گنجینه اسناد، دوره ۵، شماره ۱.
- آشنایی با سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی ایران (۱۳۷۵). تهران: سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی [پروشور].
- آشنایی با مرکز مدارک وزارت ارشاد اسلامی (۱۳۶۱). تهران: وزارت ارشاد، مرکز مدارک.
- انصاری، نوش‌آفرین (۱۳۸۷). تأثیر کتابخانه ملی بر آموزش کتابداری و اطلاع‌رسانی. کتاب ماه کلیات، سال ۱۲، شماره ۱۳۳؛
- کتابداری و کتاب‌پژوهی در نوشته‌های نوش‌آفرین انصاری (۱۳۹۴). به‌کوشش علی بوذری.

تهران: خانه کتاب.

- انصاری، نوش‌آفرین (۱۳۶۵). کتابخانه ملی و قانون. کیهان فرهنگی، دوره ۳، شماره ۴:
- اهداف، وظایف و عملکرد سازمان امور اداری و استخدامی کشور و مؤسسات تابعه (۱۳۶۷).
- تهران: سازمان امور اداری و استخدامی کشور، روابط عمومی.
- پرهام، سیروس (۱۳۹۴). *از متن تا نقش، مصاحبه با دکتر سیروس پرهام، نخستین رئیس آرشیو ملی ایران*. به کوشش غلامرضا عزیزی. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران.
- درباره سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (بی‌تا). بازیابی‌شده در ۱۹ شهریور ۱۳۹۶، از <http://www.nlai.ir>
- جکتاجی، احمد (۱۳۵۷). *تاریخچه کتابخانه ملی ایران*. تهران: کتابخانه ملی ایران.
- حبیبی‌آزاد، ناهید (۱۳۸۳). *رؤسا و نام‌آوران کتابخانه ملی ایران*. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران.
- حرّی، عباس (۱۳۹۵). *دُر دانش: مصاحبه تاریخ‌شفاهی با دکتر عباس حرّی*. مصاحبه، تدوین و تحقیق پیمانہ صالحی. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران.
- سلطانی، پوری (۱۳۹۴). *سرو سربلند: خاطرات پوری سلطانی، مادر کتابداری نوین ایران*، تدوین و تحقیق پیمانہ صالحی. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران.
- سلطانی، پوری (۱۳۸۵). *مرکز خدمات کتابداری*. ابراهیم افشار (سروراستار). *دایرةالمعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی* (ج ۲، ص ۱۷۳۲-۱۷۳۴). تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران.
- سلطانی، پوری (۱۳۸۳). *نقش پژوهشی مرکز خدمات کتابداری*. در فرصت حضور: مجموعه مقاله‌های کتابداری، ج ۱. تهران: انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران، با همکاری سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران.
- سلطانی، پوری، و راستین، فروردین (۱۳۷۹). *دانشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی*. تهران: فرهنگ معاصر.
- فانی، کامران (۱۳۹۵). *شَمع خرد: خاطرات کامران فانی*، مصاحبه، تدوین و تحقیق پیمانہ صالحی. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران.
- قائم‌مقامی، جهانگیر (۱۳۵۰). *مقدمه‌ای بر شناخت اسناد تاریخی*. تهران: انجمن آثار ملی.
- کاظمی، محسن؛ خسرویگی، هوشنگ (۱۳۹۵). *تاریخ‌شفاهی*. *دوفصلنامه تاریخ‌شفاهی*، سال دوم، شماره اول، ۱۳۹۵ (بهار و تابستان).
- *کتاب کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران* (۱۳۸۳). زیر نظر مهدی تقوی. تهران: تماشاگران، مؤسسه فرهنگی هنری عصر توسعه دانش.

- کیانی هفت‌لنگ، کیانوش (۱۳۸۵). سازمان اسناد ملی ایران. سرویراستار: ابراهیم افشار. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران. *دایرةالمعارف کتابداری و - اطلاع‌رسانی* ج ۲، ص ۹۹۱.
- محمدلو، رویا (۱۳۸۶). گفت‌وگو با رؤسای سازمان اسناد ملی ایران. *فصلنامه گنجینه اسناد*، دوره ۱۷، شماره ۱.
- مرادی، نورالله (۱۳۸۵). سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی. سرویراستار: ابراهیم افشار. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران. *دایرةالمعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی* ج ۲، ص ۱۰۱۷.
- مرادی، نورالله (۱۳۸۵). کتابخانه ملی ایران. سرویراستار: ابراهیم افشار. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران. *دایرةالمعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی* ج ۲، ص ۱۳۹۲ - ۱۳۹۸.
- مرادی، نورالله (۱۳۷۲). *مرجع‌شناسی: شناخت خدمات و کتابخانه‌های مرجع*. تهران: فرهنگ معاصر.
- هاشمی، سیده میترا (۱۳۹۵). *تأملی در امکان و فایده تاریخ‌شفاهی در تاریخ معاصر ایران*. *دوفصلنامه تاریخ‌شفاهی*، سال دوم، شماره دوم.

